

ZA A PŘED OBRYSY MÉDIA

Richard Müller, Tomáš Chudý a kolektiv. *Za obrysy média: Literatura a medialita*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR – Nakladatelství Karolinum, 2020, 665 s.

Vít Gvoždiak
Filosofický ústav AV ČR
gvozdik@flu.cas.cz

Od roku 1962, kdy poprvé vyšla McLuhanova *The Gutenberg Galaxy* (Gutenbergova galaxie), se frekvence pojmu „mediální“ nepřekvapivě, ale významně zvětšila, například v anglických textech podle Google Ngram Viewer čtyřnásobně. Za kvantitativní banalitou této skutečnosti se samozřejmě skrývají živé debaty, fantastické nápady i popularita „médií“. V širokém a stále se rozšiřujícím kontextu úvah, teorií a pojmů, které bobtnají v oblastech mediálních studií, není zvykem — přinejmenším ne v domácím prostředí (čest nečetným, třeba i překladovým výjimkám) — vést takové úvahy z literárněvědných pozic způsobem, kterým to činí rozsáhlá kolektivní monografie Richarda Müllera, Tomáše Chudého a kolektivu *Za obrysy média*. Cílem této knihy ale není velebít úsvit mediální teorie, svázaný s psaným textem, psanou literaturou a knižtiskem, ale spíše přilákat k dobrodružství, které můžeme zažít, pokud se vydáme za tyto klasické obrysy.

Sedm autorů a dvě autorky ve třinácti kapitolách uspořádaných ve třech blocích sledují pohyb od (mýtu) singulární pevnosti a jednoznačné oborové určenosti „médií“ k mediální mnohosti, definiční, oborové či jednoduše řečeno funkční. Rozsahem i ambicemi se jedná o pozoruhodný, ale rozhodně ne monolitický projekt. Přístup, který tato kolektivní monografie prezentuje, je výrazně členěn a v některých aspektech fragmentarizován. Kniha je především souborem perspektiv. Přestože jsou výklady v jednotlivých kapitolách více či méně pevně provázány, publikace v zásadě představuje soustavu modulů, jejichž klastry lze snadno a nepřekvapivě identifikovat pomocí autorských os.

Nosnou část publikace tvoří kapitoly Tomáše Chudého a Richarda Müllera. Tomáš Chudý, mimo jiné také překladatele klíčové knihy Friedricha Kittlera *Gramofon, film, typewriter* (česky 2017), rozvrhuje a dále obecněji rozvíjí otázky média a mediality. Zejména první kapitola, „Médium: koncept, dějiny“, představuje náčrt „médií“ na funkčně-slovesném základě v jeho historických a konceptuálních souvislostech tak, aby vytyčila všemožné atributy, které budou schopny pokrýt jeho užití v dalších částech knihy. „Médium“ je pak v důsledku funkčně-slovesného modelu ponechána určitá komparativní volnost, z níž mohou vyrůstat různé typy úvah a přístupů. Pavel Šidák například vztahuje „médium“ a „medialitu“ v kontextu estetiky 19. století především k otázkám materiality a (ne)přítomnosti tohoto konceptu zejména v pracích Josefa Durdíka, Otakara Hostinského a Otakara Zicha. Společně s Richardem Müllerem pak Pavel Šidák diskutuje „médium“ v tradici pražské školy jakožto určité přechodové fázi myšlení o médiu spjaté především s otázkami umění v širším než jen slovesném smyslu, ale ještě ne mediálním v plném rozsahu. Martin Ritter uvažuje o aspektech

mediality ve vztahu k technologii či technicitě u Waltera Benjamina a nemožnosti redukovat první na druhé. Josef Vojvodík zkoumá podvojnost a moc obrazů jakožto produktů mediálních technologií. Kromě rozložení singularity média se v dalších kapitolách Tomáš Chudý věnuje vztahům média/médií k technice a technologii (kapitola „Technika a médium“) a společnosti (kapitola „Teorie sociálních systémů a médium“). Obě kapitoly plní konceptuálně-kritickou úlohu. Pokouší se, v prvním případě, pouze jednoduše neresumovat vybrané pohledy na instrumentalitu mediálních technologií, ale vnímat klíčové teoretické nástrahy, kterým v této oblasti čelíme, například ze sémiotických pozic rozložit pojmový chuchvalec signál-data-informace-znak-sdělení. V druhém případě Tomáš Chudý předkládá pohled na teorii sociálních systémů Niklase Luhmanna, především koncept symbolicky generalizovaných komunikačních médií, a její další rozvoj. Z určitého hlediska doplňuje výklad (a z jiného s ním kontrastuje) Josefa Šebka, který se v kapitole „Komunikace, roztok a medialita“ věnuje kritické konstrukci mediální teorie Raymonda Williamse.

Obecnější, literárně spíše neutrální linii Tomáše Chudého rozvíjí či vyvažuje druhá nosná část knihy, koncentrovaná kolem výkladů v kapitolách Richarda Müllera, který se otázce mediality věnuje v kontextech bližších literárněteoretickým pozicím. Jeho perspektiva je úzce spjata s myšlením, řekněme, kybernetickým a sémiotickým. Jeho linie uvažování má svůj původ v proto-medialitě pražské školy a analýze pojmu gesta; postupuje přes kybernetické a sémiotické úvahy šedesátých let k sémiotice Jurije Lotmana. Müller trasuje přerod z mediální latence k úloze a pozici média v kulturní sémiotice. Do této linie lze kromě již výše uvedeného příspěvku Pavla Šidáka zařadit také kapitolu Miroslava Petříčka, který v pojmu „textu“ identifikuje protiklad mezi fikcí jako médiem literatury a diskurzem jako médiem filozofie a ohledává vztahy mezi médiem a formou, fikcí a diskurzem, a také předposlední kapitolu, „Teorie intermediality: Zjevnost vztahů, unikavost média“, od Stanislavy Fedrové a Alice Jedličkové, které poukazují na souvislost mediálních debat s rozvojem intermediality, a především na její relační rozměr.

Celkově se kniha pokouší navázat a vést určitý druh dialogu, ne nutně vždy výhradně mezi literární a mediální vědou, ale mezi různými disciplínami v jejich mediálních překryvech. Cenný je především způsob vedení tohoto dialogu, který je založen zejména na důkladném rozboru a v některých případech prodlužování vybraných koncepcí a pojmů do sféry explicitně mediální. Pro výklad v mnoha kapitolách je typické, že autoři a autorky často spíše kladou otázky, než předkládají hotové odpovědi. Možná je to důsledek (sebe)reflexivního přístupu, oné Guilloryho „metody zpětné rekonstrukce“, kterou se autoři často zaštiťují. Navzdory celkově sympatické snaze působí ale zpětné otázkové pobídky v některých případech poněkud prázdně (zejména tam, kde je koncept média spíše konstruován). Mozaikovitost výstavby může také — přestože autoři konstatují, že samotná pojmová genealogie není libovolná, ale výkladově nutná — v některých případech vyvolávat otázky po tom, zda zvolené perspektivy nejsou zaujímány vlastně náhodou či výhradně jako důsledek předchozích badatelských zájmů.

Knihy není pouze (a možná ani především) popisem způsobů, jak literární věda či přístupy k literatuře a textu mohou nacházet ve svých vlastních zdrojích odpovědi na otázky po různých rozměrech a objemech toho, co je literárně a textově mediální. Tato publikace nechce emancipovat staré médium literatury jakožto médium hodné

pozornosti i v kontextu médií — řekněme — nových. Hodnota takové pozornosti je zjevná a její prosazování nevyžaduje žádnou zvláštní snahu.

Knihy není systematickým úvodem do mediální teorie (byť v některých aspektech nelze její propedeutický charakter popřít) a není ani ucelenou teorií literární mediality (byť v některých aspektech poskytuje právě v tomto smyslu cenné vhledy a nápady). Tato negativní vymezení lze považovat za průvodní jev nejistoty — přinejmenším té mé — při určování, čím vlastně tato kniha chce být a komu je určena. Může souviset také s tím, že mluvit o mediální vědě je někdy stejně problematické jako mluvit například o (obecné) vědě o artefaktech. Strategií, jak se těmto námitkám vyhnout, a zároveň jedním z motivů výkladu je založit uvažování o medialitě na určité sémiotické vrstvě nebo přinejmenším takovou vrstvu považovat za důležitou součást perspektivy, kterou zaujímá myšlení o literatuře vzhledem k otázkám mediality. Tento přístup je patrný zejména v kapitolách Richarda Müllera a do určité míry také Tomáše Chudého, ale své místo nachází i v dalších částech. Opodstatnění tohoto přístupu může spočívat například v tom, že chce-li být literárněvědný přístup rovnocenným partnerem v dialogu s medialitou, nabízí se mu cesta právě skrze koncept zastupování či zprostředkování, s nímž má v podobě sémiotiky bohaté zkušenosti. Časté užívání termínu „sémiotika“ či „sémiotický“ (a termínů příbuzných) tak lze sice chápat jako určitý základ teorie mediality, ale zároveň se nabízí otázka, čím jiným může být teorie mediality z perspektivy literární vědy než nějakým (respektive velice konkrétním) typem sémiotiky. Typ sémiotiky, o níž ve výkladu jde, je velmi specifický, svázaný především s tradicí — řekněme — literární či kulturní (zejména v případě Jurije Lotmana a Umberta Eca) sémiotiky. Právě z hlediska této tradice se pak například opakovaně upozorňuje na nebezpečí chápat jazyk jako ústřední sémiotický systém či model, nekriticky aplikovaný na další znakové systémy. Takové upozorňování je zcela jistě namístě, ale podobně je namístě upozornit, že není nikterak nové. Právě v „kybernetickém“ kontextu, jemuž je v knize věnován významný prostor (viz zejména kapitoly Richarda Müllera), se této skutečnosti věnoval Ivo Osolsobě a přetavil ji ve vlastní, anti-sémiotickou teorii komunikace a (do značné míry také) umění, která významně kontrastovala právě s tou tradicí, o níž je v knize řeč. Podobných návrhů k doplnění či zvážení by mohlo být vzhledem k záběru a ambicím publikace více.

Knihy je v pozitivním slovy smyslu neúplná, fragmentární a nenutí čtenáře odnášet si nějaké učebnicové jistoty. Smyslem totiž není nastolit jednoznačný pořádek tím, že by obrysy toho, co je mediální, zvýraznila a prohlásila za pevný tvar. Z těchto důvodů je obtížné hodnotit, zda se autorskému kolektivu podařilo zodpovědět implicitní otázky (co přesně se nachází za obrysy média) či dosáhnout explicitních cílů, například pokusit se integrovat literární a mediální vědu. Dá se říci, že kniha se vydala hledat styčné plochy na konceptuálních rozhraních oborů, pojmů a tradic nikoli pod záminkou nalezení shody či kompromisu mezi literární a mediální vědou, ale pravděpodobně spíše na způsob dobrodružství s nejistým výsledkem. Odpověď na otázku, co se tedy nachází za obrysy média, může být velmi jednoduchá: další média. Tato jednoduchost je ale zároveň komplikována tím, že její adekvátnost je měřena odpovědí na otázku, co se nachází před obrysy média či uvnitř těchto obrysů.

